

Landbrugets placering i den økonomiske udvikling

Af Henning Otte Hansen, Ph.D., cand.agro. og merc. HD
Direktør i Landbrugsrådet

1. Indledning

I takt med den økonomiske udvikling i et land ændres landbrugets rolle og samfundsmæssige placering. I forhold til den samlede økonomi i samfundet får landbruget en faldende betydning. Forklaringen er bl.a., at behovet for fødevarer ikke stiger så meget, og at der bliver mulighed for at købe andre varer og tjenesteydelser, som er væsentligt mere indkomstelastiske.

Denne udvikling gennemlever alle lande før eller siden, og der er et klart internationalt mønster i den retning. Ud fra tværsnitsdata over sammenhængen mellem et lands økonomiske udviklingsniveau og landbrugets samfundsøkonomiske betydning kan man få et billede af den globale tendens. En sådan dynamisk tolkning af tværsnitsdata er i sig selv ikke uden forbehold, idet andre forhold end blot den økonomiske udvikling forklarer landbrugets samfundsøkonomiske betydning. Alligevel kan landbrugets beskæftigelse, værdiskabelse, eksport, forarbejdningsindustri m.m. i vid udstrækning forklares og forudsiges ud fra et lands udviklingsniveau.

Der er flere økonomiske forklaringer på landbrugets faldende betydning i den økonomiske udvikling. Anderson, K. (1987) refererer til tidligere undersøgelser (Schultz, 1945; Kuznets, 1966 og Johnson, 1973), som forklarer den faldende betydning med dels lav efterspørgselsvækst, dels ny teknologi og dermed produktivitetsstigninger. Dertil anføres nye årsager som bl.a. prisfald på land-

brugsvarer, som yderligere bliver forstærket af politiske indgreb.

Andre væsentlige faktorer spiller dog også ind. Den begrænsede internationale arbejdsdeling lægger også en dæmper på landbrugets udnyttelse af komparative fordele. Samtidig vil den øgede arbejdsdeling mellem primær landbrug og forsynings- og forarbejdningsindustrien også begrænse landbrugets betydning i samfundsøkonomien.

Sammenhængen mellem økonomisk udvikling og landbrugets samfundsøkonomiske placering er nærmere analyseret i det følgende. Som eksempel vurderes dansk landbrugs udvikling og aktuelle placering

2. Forklaringer

Landbrugets faldende samfundsøkonomiske betydning i den økonomiske udvikling er et gennemgående træk i alle lande. Der er flere forklaringer på denne tendens:

2.1 Lav indkomstelasticitet

Fødevarer har generelt en lav indkomstelasticitet, hvilket medfører, at forbruget af fødevarer stiger mindre end andre varer i takt med økonomisk vækst og udvikling.

Såfremt indkomstelasticiteten er større end 1, er der tale om »luksusvarer«, hvor væksten i efterspørgslen er større end væksten i indkomsten. I disse tilfælde vil efterspørgslen således stige både absolut og relativt i takt

med den økonomiske udvikling. Der er således tale om en indkomstelastisk efterspørgsel. Såfremt indkomstelasticiteten er mindre end 1 men stadig positiv, stiger efterspørgslen ved indkomststigninger, men efterspørgselsvæksten er mindre end indkomstvæksten. Her er således tale om indkomstuelastisk efterspørgsel, hvilket er typisk, når det gælder fødevarer.

Fødevarer har dermed generelt en lav indkomstelasticitet, hvilket medfører, at forbruget af fødevarer stiger mindre end andre varer i takt med økonomisk udvikling og vækst. Forbrugere i de økonomisk mere udviklede lande vil ikke efterspørge væsentligt flere fødevarer, selv om indkomsten stiger, da man jo ikke kan spise sig mæt mere end én gang. Det kvantitative forbrug af fødevarer påvirkes kun marginalt, mens der sædvanligvis forekommer et skift i forbrugsmønstret til fordel for kvalitetsprodukter, mere tilberedte produkter m.m., som er mere indkomstelastiske.

Indkomstelasticiteterne er derfor forskellige fra produkt til produkt, hvor nogle har negativ indkomstelasticitet mens andre har indkomst-elasticiteter tæt på 1.

Generelt falder indkomstelasticiteterne med stigende indkomstniveau. Dermed vil stigende indkomst på to måder medvirke til, at fødevarerforbruget får en faldende andel af det samlede forbrug.

Fødevarernes faldende andel af det samlede forbrug er kendt som Engels lov, og er empirisk vist adskillige steder. Tabel 1 viser nogle af de beregnede indkomstelasticiteter.

Eksemplerne i tabel 1 illustrerer, at elasticiteterne generelt er lave, og at de falder i takt med den økonomiske udvikling. De lave indkomstelasticiteter er dermed en væsentlig forklaring på landbrugets faldende betydning i den økonomiske udvikling.

Tabel 1. Indkomstelasticiteter for fødevarer

Land	Periode	Indkomstelasticitet
UK	1995-97	0,20
UK	1985-87	0,22
USA	1985	0,15
Korea	1985	0,55
Ethiopien	1985	0,97

Kilder: MAFF (1998), Cranfield et al. (1998)

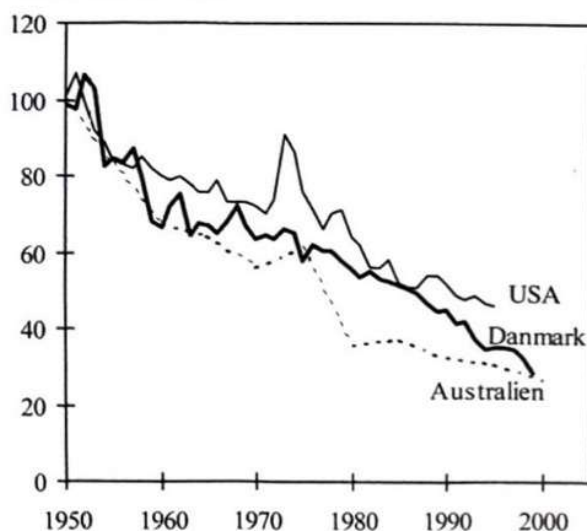
Anm: Datagrundlag og ikke mindst statistisk model varierer fra undersøgelse til undersøgelse, hvorfor der naturligt vil være forskelle i estimationerne.

2.2 Lav prisudvikling

Landbrugets salgspriser stiger normalt mindre end inflationen i samfundet. Denne pris-effekt medfører alt andet lige, at værdien af landbrugsproduktionen falder.

Den moderate prisudvikling ses også af, at landbrugets bytteforhold (forhold mellem salgs- og faktorpriser) som hovedregel er udvikler sig negativt. Set over en længere periode er der en klar tendens til, at landbrugets bytteforhold falder, jfr. figur 1.

Indeks 1949 = 100

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange)

Figur 1. Udviklingen i landbrugets bytteforhold i USA, Danmark og Australien

I EU-landene kan der også generelt konstateres faldende bytteforhold. I forhold til 1973 er landbrugets bytteforhold i de daværende medlemslande nu faldet med ca. 30 pct. i gennemsnit jfr. Europakommissionen (flere årgange), og der har været en faldende tendens i alle lande.

Baseret på OECD (1995 + 1997) kan det beregnes, at der i OECD-landene har været en årlig gennemsnitlig nedgang i landbrugets bytteforhold på 1,35 pct. i perioden 1973-89, og også her gælder det, at der i alle lande har været en nedgang i bytteforholdet.

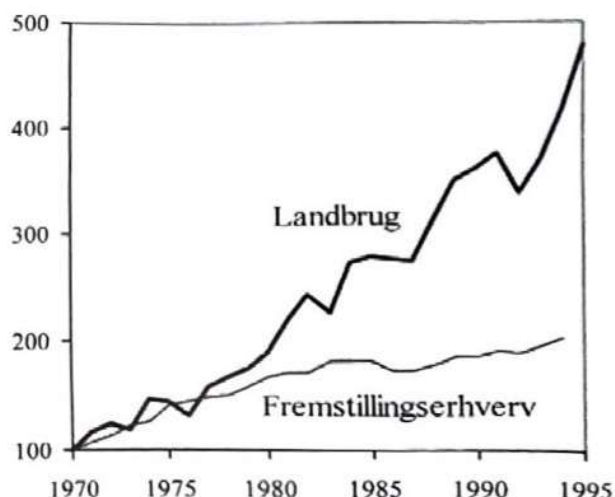
Der er betydelige forskelle i bytteforholdsudviklingen fra land til land. Der er dog ikke en signifikant sammenhæng mellem et lands økonomiske udviklingsniveau og udviklingen i landbrugets bytteforhold. Man kan derfor ikke antage, at bytteforholdet f.eks. vil aftage mere eller mindre under et lands økonomiske udvikling. Derimod er der en signifikant sammenhæng mellem OECD-landenes produktivits- og bytteforholdsudvikling inden for landbrugssektoren for perioden 1973-89.

2.3 Stor produktivitsudvikling

Med en kraftig udvikling i produktiviteten – herunder især arbejdskraftproduktiviteten – vil landbrugets indsatsfaktorer kunne reduceres, samtidig med at produktionen følger efterspørgslen. I det omfang, arbejdskraften reduceres som følge heraf, vil det medføre, at yderligere arbejdskraft forlader landbruget, og dermed vil erhvervets andel af den samlede beskæftigelse falde.

Det er samtidig et generelt karakteristikum, at produktivitsudviklingen i landbruget ligger højere end i andre erhverv.

Indeks 1970 = 100

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

Figur 2. Udvikling i arbejdskraftproduktiviteten i Danmark

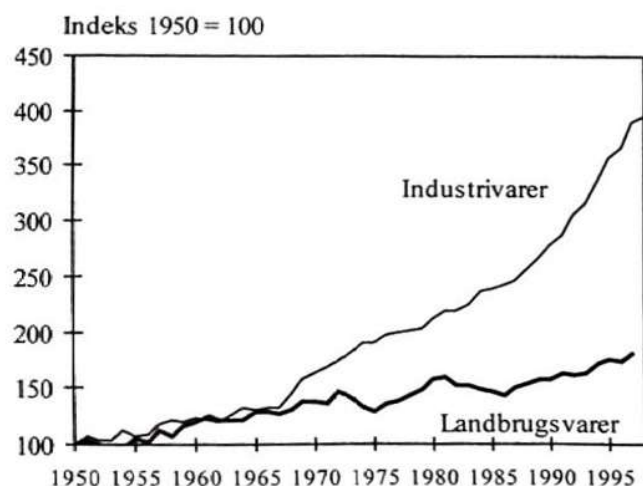
Et vejet gennemsnit for OECD-landene viser, at den årlige produktivitsudvikling i landbruget ligger 1 pct.point over udviklingen i andre erhverv, jfr OECD (1995) m.m. Heller ikke her er der en signifikant sammenhæng mellem et lands økonomiske udvikling og landbrugets produktivitsudvikling.

2.4 Begrænset international specialisering

Begrænsninger i transport- og eksportmulighederne vil hindre en normal produktionsudvikling. Ofte er det vanskeligt at transportere landbrugsvarer over store afstande. Desuden gør handelsbarrierer det besværligt at afsætte en stigende del af produktionen på de internationale markeder. Når den internationale handel får en stigende betydning, sker der en form for arbejdsdeling eller specialisering mellem landene. De enkelte lande vil specialisere sig inden for de områder, hvor de bedst kan klare sig, og opgive de områder, hvor de ikke kan klare sig i den internationale konkurrence.

I en normal situation vil det således gælde, at et erhverv kan bevare sin samfundsøkonomiske placering under den økonomiske udvikling ved at ekspandere via international handel.

Her gælder det imidlertid, at udviklingen i den internationale specialisering har været relativt svag inden for landbrugsvarer. Som det ses af figur 3, har den internationale specialisering – her målt som udvikling i international handel og produktion – i de seneste par årtier været langt kraftigere for industrivarer end for landbrugsvarer.

Kilde: GATT (1998 + flere årgange) samt egne beregninger.

Figur 3. Udviklingen i den internationale specialisering for landbrugs- og industrivarer 1950-98

2.5 Begrænset viden- og teknologiindhold

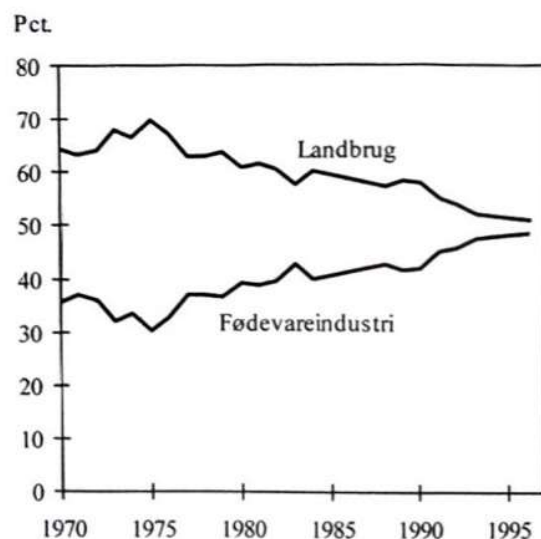
Landbrugs- og fødevareproduktion kræver ikke nødvendigvis en stor teknologi eller viden. Alle lande har de nødvendige ressourcer til at producere landbrugsvarer, og derfor er det naturligt, at landbrugsproduktion får en relativt faldende betydning i et lands udvikling i retning af større og større teknologisk niveau.

Et højt udviklet land vil have komparative fordele inden for højteknologisk produktion, og selv om der er indarbejdet meget teknologi i landbrugsproduktion i mange i-lande p.g.a. effektivisering, vil andre erhverv have større komparative fordele end landbruget. Resultatet vil nødvendigvis være, at landbruget får en faldende samfundsøkonomisk betydning.

2.6 Specialisering i den agroindustrielle sektor

I takt med den økonomiske udvikling i et samfund sker der en stigende specialisering i den agroindustrielle sektor. I et udviklingsland vil en betydelig del af forsynings- og forarbejdningsaktiviteten ske i det primære landbrug. I takt med den økonomiske udvikling sker der en større arbejdsdeling, således at forsynings- og forædlingsindustrien overtager en betydelig del af både husholdningernes og landbrugenenes forarbejdning.

Som det ses af figur 4, er der en klar tendens i den vestlige verden i retning af, at fødevareindustrien overtager en betydelig del af landbrugsgets betydning i det agroindustrielle kompleks.

Anm: Vejet gennemsnit af 22 OECD-lande

Kilde: Egne beregninger på grundlag af OECD (1999), World Bank (1999) og Europa-Kommissionen (1990).

Figur 4. Fordeling af værditilvæksten i det agroindustrielle kompleks i OECD.

Denne udvikling vil således også være med til at reducere det primære landbrugs direkte betydning som resultat af den økonomiske udvikling. Her skal så tilføjes, at det primære landbrugs betydning i stigende omfang sker som afledt virkning i tilstødende sektorer.

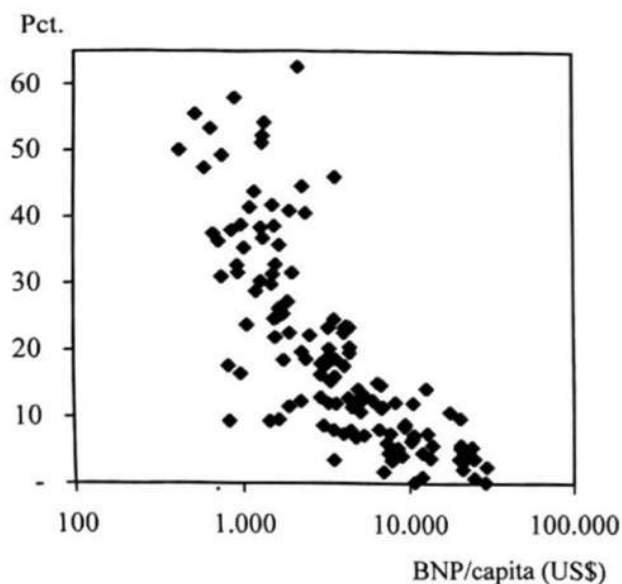
Udviklingen illustreres også af landbrugets faldende andel af forbrugerkronen.

3. Landbrugets betydning under økonomisk udvikling

Landbrugets faldende betydning under økonomisk udvikling ses på flere områder. Generelt er der tale om en signifikant sammenhæng mellem økonomisk velfærd og landbrugets placering, når der ses på cross-section data. I det følgende analyseres nogle af de områder, hvor landbrugets betydning ændres i takt med stigende økonomisk udvikling.

3.1 Produktion

Det internationale mønster i retning af landbrugets faldende andel af produktion og værdiskabelse ved stigende økonomisk velfærd ses tydeligt af figur 5.

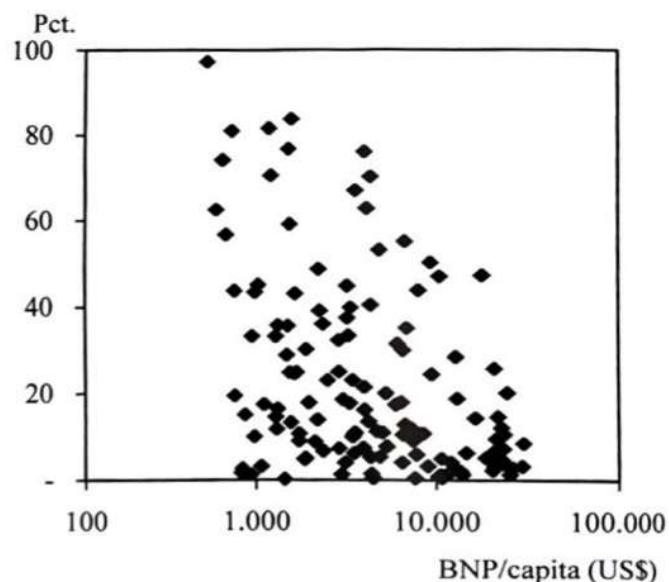
Kilde: Egen fremstilling på grundlag af World Bank (1999)

Figur 5. Landbrugets andel af landets samlede BFI som funktion af BNP pr. indbygger (1997)

Figuren viser for hvert enkelt land sammenhængen mellem landets økonomiske udviklingsniveau (BNP/capita) og landbrugets værdiskabelse (BFI) i forhold til landets samlede BFI. Som det ses, er der – trods store forskelle i landenes faktorudrustning m.m. – en klar tendens til landbrugets faldende betydning ved stigende økonomisk udvikling.

3.2 Eksport

Da eksport er afledt af produktionen, vil også landbrugseksportens betydning falde ved stigende økonomisk udvikling. Der er således et vist mønster, hvor de fattigste u-lande generelt er meget afhængige af landbrugseksport, men hvor betydningen aftager med stigende velfærd, jfr. figur 6.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2000) og World Bank (1999).

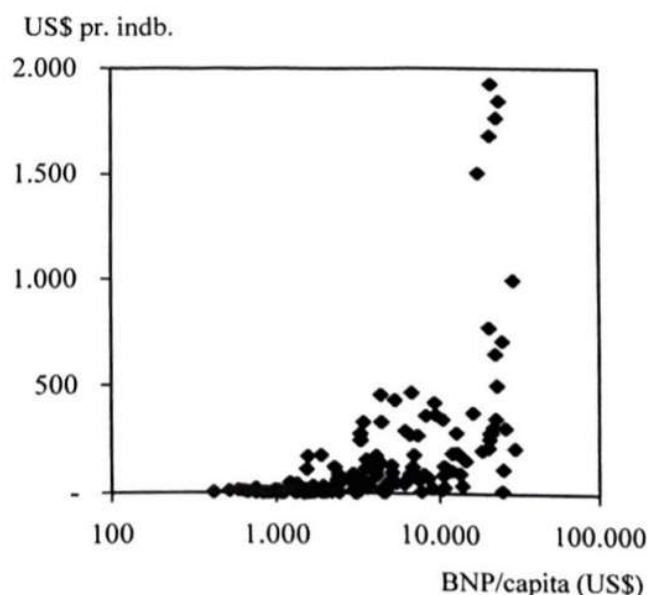
Figur 6. Landbrugseksportens andel af den samlede eksport som funktion af landets BNP pr. indbygger (1998)

Mønsteret sløres i nogen grad af, at der blandt de fattigste u-lande findes lande, som på grund af overbefolkning og fødevaremangel har en meget lille landbrugseksport. Ligeledes findes der fattige lande, som har en relativt stor eksport af råstoffer som metaller, olie m.m., og som derfor får en relativt lille landbrugseksport.

Tilsvarende findes der atypiske lande som især Danmark og New Zealand, som begge har en meget stor landbrugseksport set i forhold til, at der er tale om højt udviklede lande.

Den forholdsvis gode sammenhæng mellem BNP pr. capita og landbrugseksportens relative betydning er påfaldende i betragtning af, at også andre forhold end blot den økonomiske udvikling påvirker landbrugseksportens størrelse. Landenes grundlæggende komparative fordele, landbrugspolitiske foranstaltninger m.m. vil også i høj grad påvirke landbrugseksportens størrelse. Omvendt kan man også se, at den økonomiske udvikling tilsyneladende skaber nye konkurrencemæssige styrker uden for landbruget, hvorved landbrugets rolle i samhandlen bliver mindre.

Landbrugseksportens faldende betydning ved stigende økonomisk udvikling er dog kun relativ i forhold til den samlede eksport. Den samlede landbrugseksport pr. indbygger stiger således i takt med den økonomiske udvikling, jfr. figur 7.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2000) og World Bank (1999).

Figur 7. Landbrugseksport pr. indb. som funktion af landets BNP pr. indb. (1998)

Som det ses af figuren, stiger landbrugseksporten kraftigt, når landene bliver mere velstående. Dette sker på trods af, at netop landbruget og landbrugsproduktionen får en relativt faldende betydning i samme forløb.

3.3. Import

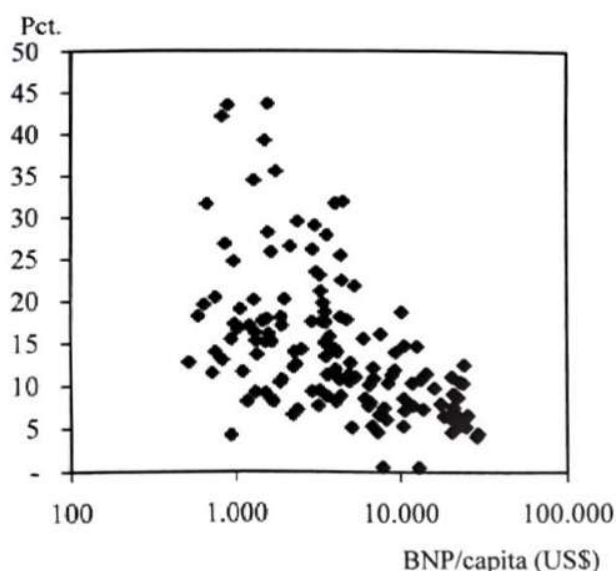
Landbrugsimportens andel af den samlede import varierer ikke i så høj grad, som det var tilfældet med landbrugseksporten. Der er f.eks. ingen lande, hvor fødevarerimporten udgør mere end 30 pct. af den samlede import.

Dette kan forklares ud fra to forhold: For det første har alle lande de basale ressourcer til rådighed, som er nødvendig for en egen indenlandsk landbrugsproduktion. Derfor vil landbrugsproduktion være et fremherskende erhverv i et teknologifattigt u-land, og derfor vil fødevarerimporten være lille.

For det andet vil mange lande af landbrugs- og sikkerhedspolitiske hensyn ikke være for afhængige af fødevarerimport. Dette vil også lægge en dæmper på fødevarerimportens størrelse og betydning.

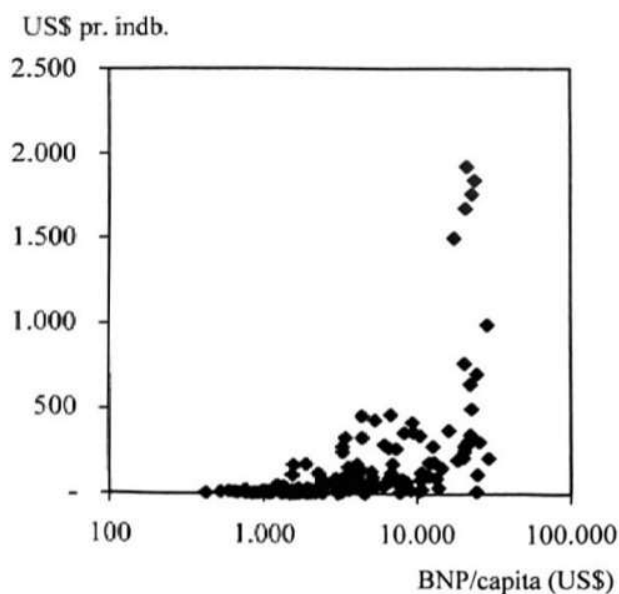
Sammenhængen mellem landenes økonomiske udvikling og fødevarerimportens relative betydning ses af figur 8.

Ser man på fødevarerimportens absolutte udvikling, er der dog et mere entydigt mønster. Det er således kendetegnende for udviklingsprocessen, at landenes landbrugsimport stiger i takt med stigende økonomisk niveau. Her gør det samme billede sig gældende som for landbrugseksporten, jfr. figur 9.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (1999) og FAO (2000).

Figur 8. Landbrugsimportens andel af den samlede import som funktion af landets BNP pr. indbygger (1998)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2000) og World Bank (1999).

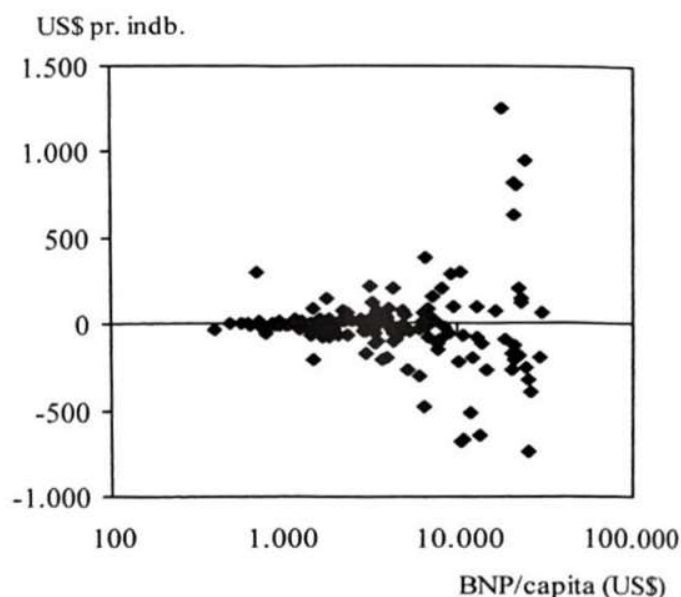
Figur 9. Landbrugsimport pr. indb. som funktion af landets BNP pr. indb. (1998)

Der er også her en meget klar sammenhæng mellem BNP og landbrugsimport.

Da både landbrugsimport og -eksport stiger ved stigende økonomisk udvikling, kan det således ikke umiddelbart konkluderes, at landene generelt bliver mere eller mindre selvforsynende med landbrugsvarer.

3.4 Nettoeksport

Ved at se på udviklingen i nettoeksport (eksport minus import) af landbrugsvarer i den økonomiske udviklingsproces, understreges det, at der ikke er noget entydigt billede. Nettoeksporten er ikke entydigt faldende eller stigende med stigende BNP, jfr. figur 10.

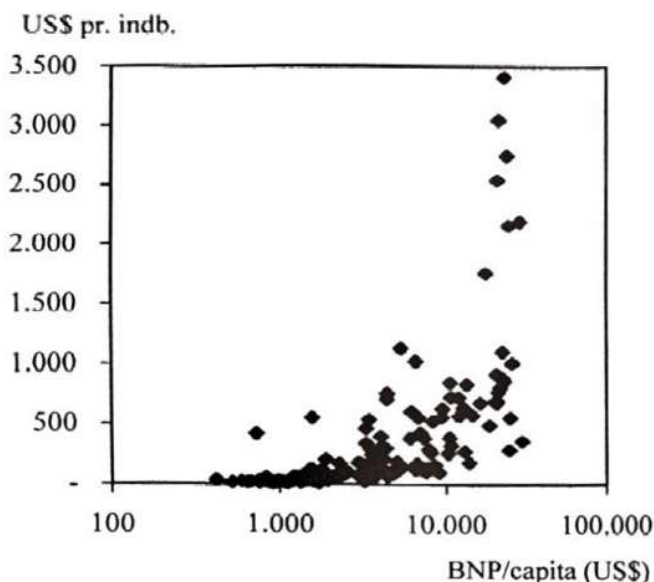
Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2000) og World Bank (1999).

Figur 10. Landbrugsnettoeksport pr. indb. som funktion af landets BNP pr. indb. (1998)

Som det ses af figuren, har de fleste u-lande en meget lille nettoeksport eller nettoimport af landbrugsvarer, men i takt med økonomisk udvikling bliver landene i stigende grad enten nettoeksportører eller nettoimportører. Der sker således en større og større international specialisering, hvor landene tilpasser en arbejdsdeling i forhold til deres komparative fordele

3.5. International landbrugshandel

Den større internationale handel og specialisering på landbrugsområdet i takt med den økonomiske udvikling understreges af figur 11, som viser landenes samlede internationale landbrugshandel pr. indbygger.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2000) og World Bank (1999).

Figur 11. Total international landbrugshandel pr. indb. som funktion af landets BNP pr. indb. (1998)

Den meget entydige sammenhæng mellem økonomisk udvikling og international handel, som er vist i figur 11, understreger flere forhold:

For det første vil økonomisk hjælp til underudviklede lande alt andet lige være med at skabe nye både udbydere og efterspørgere på verdensmarkedet.

For det andet tyder det på, at økonomisk udvikling er en nødvendig forudsætning for at kunne deltage i den internationale handel og specialisering.

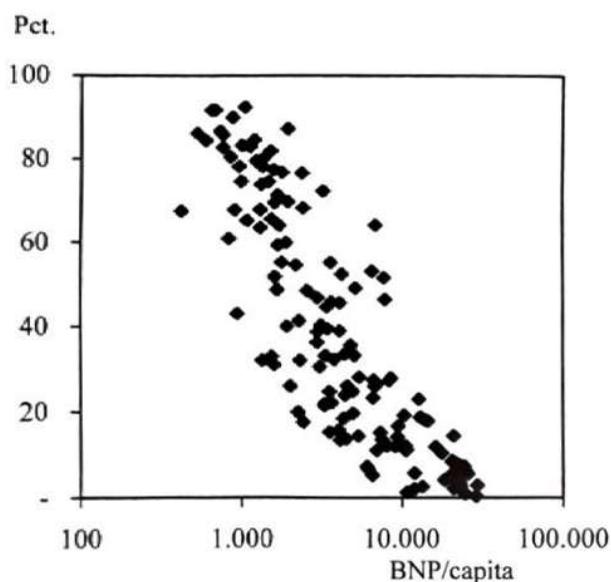
3.6 Beskæftigelse

Landbrugets beskæftigelse varierer meget fra land til land. Igen er der et relativt ensartet mønster, hvor betydningen aftager i takt med stigende økonomisk og industriel udvikling.

Den relativt faldende betydning for beskæftigelsen kan forklares ud fra flere forhold:

- Den relativt svage vækst i landbrugsproduktionen vil også alt andet lige en relativt svag vækst i beskæftigelsen.
- Arbejdsproduktiviteten er høj i landbruget på grund af den teknologiske udvikling. Det medfører, at arbejdskraft på længere sigt bliver skubbet ud af erhvervet (push-effekt).
- Arbejdsdeling mellem landbrug og industri betyder, at en større del af forarbejdning, forsyning, distribution m.m. flyttes fra det primære landbrug til industrien. Det betyder, at den afledede beskæftigelse stiger relativt. Denne mere rationelle arbejdsdeling betyder ikke i sig selv, at landbrugets beskæftigelseseffekt bliver mindre, men blot at en del af landbrugsproduktionens beskæftigelse flytter erhverv.
- Den økonomiske udvikling er som hovedregel netop kendetegnet ved industrialisering, hvilket har som afledt effekt, at efterspørgslen efter arbejdskraft i industri-erhvervene stiger. Dermed bliver der trukket arbejdskraft fra landbruget ind i industrien (pull-effekt).

Som det ses af figur 12, er der en meget klar sammenhæng mellem økonomisk velfærd og landbrugets betydning for beskæftigelsen.

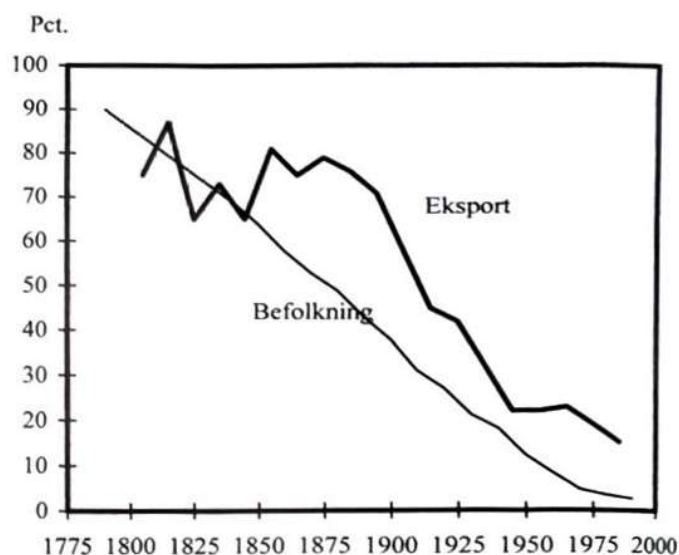
Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (1999).

Figur 12. Landbrugets beskæftigelse som andel af den samlede beskæftigelse som funktion af landets BNP pr. indbygger (1998).

Som det ses af figuren, vil landbrugets betydning for beskæftigelsen falde relativt i takt med stigende økonomisk udvikling.

Den viste udvikling falder godt i tråd med den tendens, som har været i USA gennem det seneste århundrede, hvor landbrugets andel af befolkningen er faldet fra 90 pct. til nogle få procent. Samme tendens ses iøvrigt for landbrugseksportens andel af den samlede eksport, omend udviklingen her har været lidt mindre drastisk, jfr. figur 13.

En noget tilsvarende udvikling ses i Danmark, omend landbruget i Danmark har en væsentlig større relativ betydning end i USA.

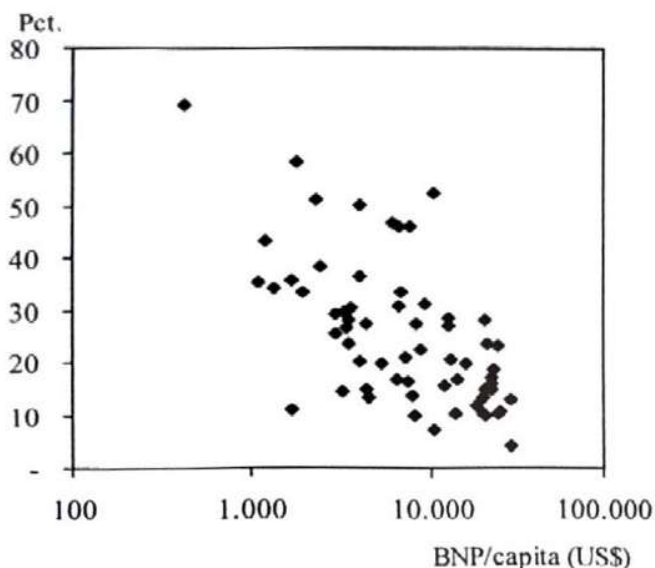
Kilde: USDA (1998).

Figur 13. USA's landbrugs andel af landets samlede befolkning (arbejdsstyrken) og af eksporten

3.7 Fødevareindustrien

Selv om fødevareindustrien overtager en del af beskæftigelsen og værditilvæksten fra det primære landbrug ved økonomisk udvikling, viser det sig alligevel, at også fødevareindustrien normalt vil få en relativt faldende betydning i takt med stigende økonomisk velfærd, jfr. f.eks. Hansen, H. O. (1997). Dette skyldes i sagens natur, at denne øget forarbejdning i fødevareindustrien ikke kan opveje den negative effekt af den lave efterspørgselsvækst m.m.

Sammenhængen mellem økonomisk udvikling og fødevareindustriens betydning fremgår af figur 14, hvor det ses, at fødevarernes andel af den samlede værditilvækst i industrien i de fattigste u-lande typisk udgør 20-60 pct., mens den i den rigere del af verden typisk udgør 5-25 pct.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (1999).

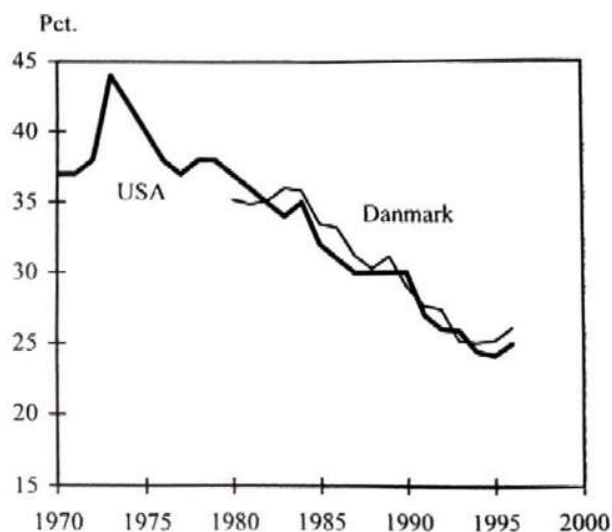
Figur 14. Fødevarernes andel af industriens samlede værditilvækst som funktion af landenes BNP pr. indbygger (1995)

Der er dog tale om en relativ tilbagegang. Ser man på fødevarerindustriens omsætning pr. indbygger, er der således en klar global tendens, hvor omsætningen stiger i takt med øget økonomisk udvikling.

3.8. Landmandens andel af salgsværdi

Landmandens andel af fødevarernes salgsværdi i de sidste salgsled falder over tiden og i takt med den økonomiske udvikling. Figur 15 viser således over en årrække udviklingen i dansk og amerikansk landbrug.

Der er flere naturlige forklaringer på denne tilsyneladende globale tendens:

Kilder: De danske Landboforeninger (1997), USDA (flere årgange) og USDA (1997a).

Figur 15. Udviklingen i landmandens andel af fødevarernes endelige salgsværdi.

For det første er der en tendens til stigende forarbejdningsgrad af fødevarerne i samfund med stigende økonomisk velfærd. Dermed vil omkostninger til arbejds løn, produktudvikling, tilberedning m.m. stige, mens landbrugsråvarens andel falder.

For det andet vil den teknologiske udvikling og dermed stigende produktivitet i landbruget betyde, at landbrugsråvarens realpris falder. Dermed vil også værdien af landbrugsråvarerne i de færdige fødevarer falde.

For det tredje vil et velfærdssamfund i udvikling ofte indføre eller forøge de indirekte skatter, herunder moms, hvorved også landmandens andel af den endelige salgsværdi falder.

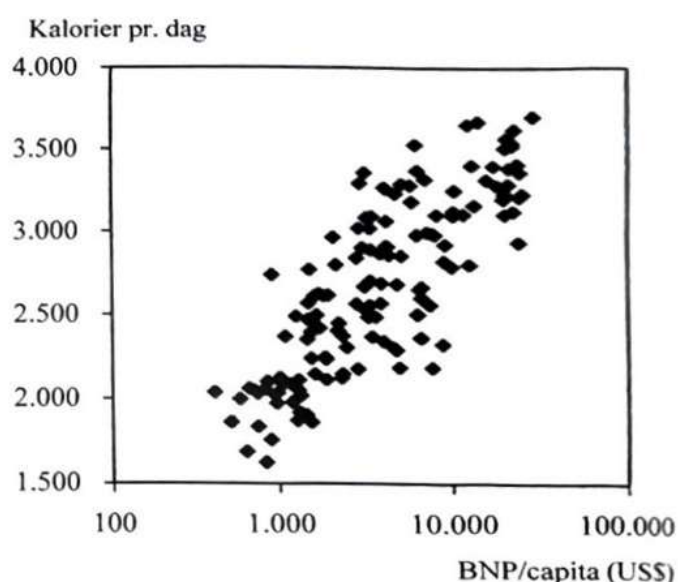
Endelig for det fjerde vil markedsføringen i et økonomisk udviklet land indebære omkostninger til transport, køling, emballage, reklame m.m. Disse omkostninger, som er langt mindre væsentlige i et u-land, vil også beslaglægge en del af den endelige salgsværdi.

Undertiden betragtes landmandens faldende andel af fødevarernes salgsværdi som en negativ udvikling for landbruget. Dette er dog ofte en misforståelse. Øget forædling, værditilvækst og markedsføring vil som regel være en fordel for landmændene, da det øger afsætningsmulighederne, men det reducerer også landmændenes andel af den endelige salgsværdi.

3.9 Fødevarerforbrug

Fødevarer spiller en essentiel men aftagende rolle i det samlede forbrug. I takt med stigende økonomisk velfærd og stigende forbrugsmuligheder stiger især efterspørgslen efter varige forbrugsgoder, serviceydelser, ferierejser, biler, bolig m.m. Derimod er forbruget af fødevarer mere konstant, idet man „jo ikke kan spise sig mæt mere end én gang“. Der sker ganske vis en ændring i retning af mere forarbejdede og dyrere fødevarer, men selve den værdimæssige stigning er beskeden. Der til kommer, at priserne på fødevarer stiger mindre end den generelle inflation i samfundet, og også derved vil værdien af fødevarerforbruget falde i forhold til det samlede forbrug.

Selv om fødevarer er relativt indkomstuelastiske, kan man konstatere, at der er en vis sammenhæng mellem økonomisk velfærd og samlet fødevarerforbrug pr. capita målt i kalorier, jfr. figur 16.

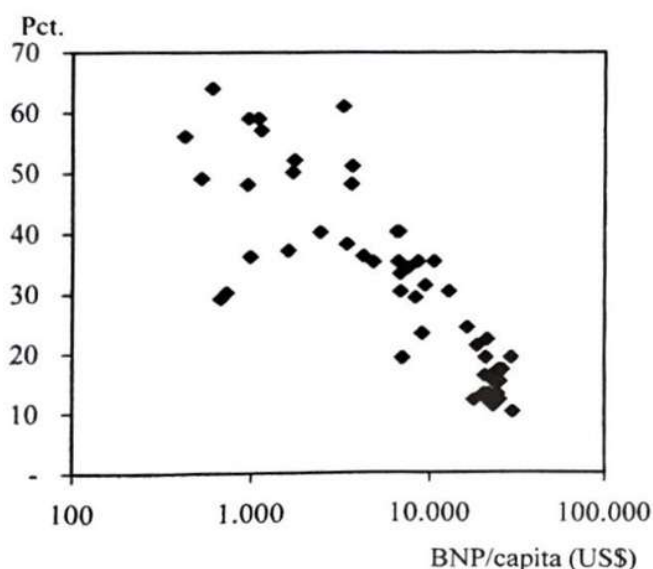
Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (1999) og FAO (2000).

Figur 16. Kalorieforbrug pr. indbygger pr. dag som funktion af landenes BNP pr. indbygger (1998).

Selv om der er en vis spredning, kan det konstateres, at det samlede fødevarerforbrug stiger i takt med stigende velfærd. Dette synes også at gælde i i-landene, hvor der ikke umiddelbart er tegn på, at kurven knækker.

Med den viste model for fødevarerforbruget gælder det, at selv en beskeden velfærdsstigning giver en vis stigning i kalorieforbruget pr. indbygger. Dette illustrerer, at ikke blot befolkningstilvæksten men også den økonomiske udvikling vil forøge efterspørgslen efter landbrugsprodukter i de kommende år.

Fødevarernes betydning i det samlede forbrug varierer derfor meget fra land til land. I u-landene udgør fødevarer over halvdelen af det samlede forbrug, mens andelen i de rigeste i-lande er nede på 10-20 pct., jfr. figur 17.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (1999).

Figur 17. Fødevarernes andel af det samlede forbrug som funktion af landenes BNP pr. indbygger.

Fødevarernes faldende og efterhånden lille andel af det samlede forbrug i i-landene bliver dog til dels opvejet af fødevarernes es-sentielle betydning. Mange lande lægger stadig stor vægt på at kunne sikre fødevarerforsyningerne for at kunne opretholde et stabilt indenlandsk forbrug. Fødevarernes store betydning ses også af den betydelige offentlige interesse, der er for området.

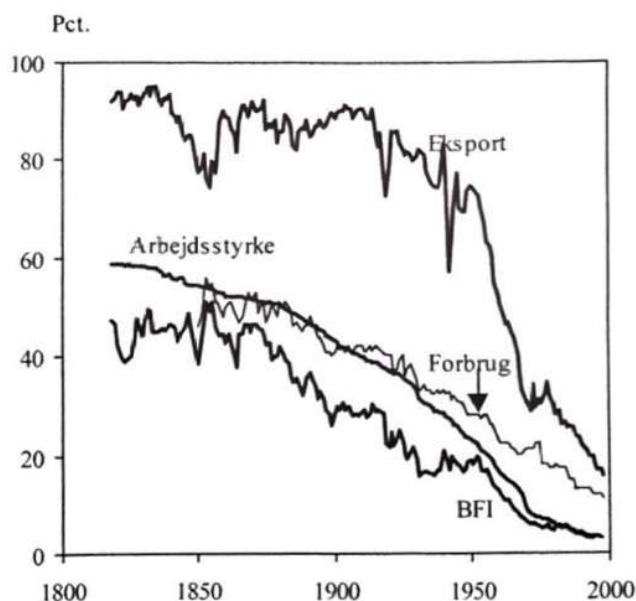
4. Dansk landbrugs placering i den økonomiske udvikling

Selv om dansk landbrug har haft samme nedgang i den samfundsøkonomiske betydning, som landbruget i andre lande har haft, har sektoren på flere områder i dag en atypisk placering. I det følgende vurderes det historiske forløb, den samfundsøkonomiske placering i dag, samt mulige årsager hertil.

4.1 Udvikling i økonomisk betydning

Dansk landbrug har i store træk fulgt samme udviklingsmønster som andre i-landes, når det gælder erhvervets samfundsøkonomiske placering.

Landbrugets andel af BFI, arbejdsstyrke, eksport m.m. har været faldende over en meget lang periode, jfr. figur 19.

Anm: Forbruget viser fødevarerforbruget i pct. af al forbrug. Landbrugseksporten er incl. sukker, skind samt forarbejdede landbrugsvarer.

Kilder: Egne beregninger på grundlag af Hansen, S. Aa. (1983), Danmarks Statistik (flere årgange a+b+c+d), Landbrugsraadet (flere årgange), Henriksen og Ølgaard (1960).

Figur 18. Dansk landbrugs betydning siden starten af 1800-tallet

Tendensen er meget ens, og de mindre afvigelser undervejs skyldes midlertidige påvirkninger, herunder bla. verdenskrigene.

Den største relative nedgang ses på arbejdskraften, som er faldet fra 54 pct. i 1850 til i dag ca. 4 pct. En væsentlig forklaring er her den teknologiske udvikling, som har medført, at arbejdskraft er erstattet med kapital.

4.2 Dansk landbrugs aktuelle økonomiske betydning

Trods en vedvarende og markant udvikling i retning af en relativt faldende samfundsøkonomisk betydning, har dansk landbrug og den tilhørende forsynings- og forarbejdnings-

industri stadig en vis økonomisk placering i Danmark.

Tabel 3 viser således med nogle nøgletal, at landbrugets økonomiske betydning i Danmark på flere områder ligger langt over niveauet i de andre industrialiserede lande.

Tabel 3. Landbrugets økonomiske betydning i Danmark, EU-15 og OECD

	DK	EU-15	OECD
Landbrugseksport i % ¹	20,0	8,5	7,6
Landbrugsbefolkning ²⁾	4,1	4,7	8,3
Landbrugsbefolkning ³⁾	4,1	4,7	8,7
Fødevarerindustri ⁴⁾	28,2	12,0	10,8
Nettoeksport/landmand ⁵⁾	280.000	-6.100	-2.000
Andel af værditilvækst ⁶⁾	4,0	2,0	2,0
Fødevarer eksport i % ⁷⁾	23,3	8,7	7,7

1) Landbrugsvarer i alt i % af al handel (1998)

2) Befolkning i alt (1998)

3) Økonomisk aktiv befolkning (1998)

4) Omsætning i fødevarerindustri (ind. 311.2) i pct. af i alt (ind. 3)

5) Netto = Total landbrugseksport minus total landbrugsimport.

Pr. økonomisk aktiv i landbruget. DKK (1998)

6) Værditilvækst i landbruget i % af i alt (1997)

7) 1997

Kilder: Egne beregninger på grundlag af FAO (2000), World Bank (1999) og OECD (1999).

Det er karakteristisk, at dansk landbrug m.h.t. arbejdskraftforbrug ligger tæt på niveauet i EU-15 og OECD. Når det gælder produktion, forædling og eksport, ligger det danske niveau 2-3 gange så højt som i de øvrige industrialiserede lande.

4.3 Mulige forklaringer på dansk landbrugs økonomiske betydning

Der er selvsagt flere mulige forklaringer på dansk landbrugs relativt store økonomiske betydning set i forhold til de lande, som vi normalt sammenligner os med.

Mangel på industrielle ressourcer og komparative fordele i landbruget er en væsentlig forklaring. Mens lande som Tyskland, UK og Sverige havde naturressourcer, som gjorde en

industriel udvikling mulig, havde Danmark ikke de samme alternative udviklingsmuligheder. Der var således heller ikke samme behov for at flytte arbejdskraft og kapital fra landbruget til industrien. Samtidig var både klima og jord i Danmark velegnet til landbrugsproduktion, omend det ikke var optimalt.

Organisering herunder andelsorganisering har utvivlsomt også været med til at give landbruget en konkurrencemæssig placering i forhold til udlandet. Den tætte koordinering af leddene fra forskning og udvikling til egentlig produktion og videre til forarbejdning, forædling og afsætning har givet en styrkeposition i den internationale konkurrence.

Flere udenlandske analyser påpeger, at markeds- og kundetilpasning, vertikal integration og andelsorganisering er væsentlige årsager til dansk landbrugs relativt store betydning, jf. f.eks Agriculture Canada (1993) og Schrader and Boehlje (1996).

Set både historisk og nutidigt har uddannelse og rådgivning været med til at udvikle *kompetenceområder* i landbruget. Indsatsen har især været rettet mod de enkelte landmænd, således at forskning og udvikling blev implementeret bedst muligt, og således at effektiviteten blev forøget.

Placering tæt på importmarked (UK) har også været en væsentlig forudsætning for den danske landbrugssektors udvikling. UK har gennem mange årtier været en betydelig importør af landbrugsvarer, og aftog 50-80 pct. af den danske landbrugseksport i første halvdel af 1900-tallet.

Tidligt valg af frihandel kan også have været en væsentlig forklaring.

I slutningen af 1800-tallet oplevede europæisk landbrug en omfattende landbrugskri-

se med stærkt faldende afsætningspriser. Krisen var et resultat af transportmidlernes udvikling, der muliggjorde eksport, så fjerntliggende kornproducenter i USA og Østeuropa blev konkurrenter på det europæiske marked. Reaktionen i det meste af Europa var protektionisme i form af told, men i Danmark valgtes en anden løsning. I stedet valgte de danske landmænd at omlægge produktionen fra vegetabiliske til animalske produkter, da prisen på husdyrprodukterne ikke var faldet i samme grad som prisen på korn. Danmark valgte dengang omstilling i stedet for protektionisme, hvilket på længere sigt forbedrede den internationale konkurrenceevne.

Landbrugspolitik og -støtte kan fastholde ressourcer og produktion i landbruget og dermed kunstigt fastholde en stor samfundsøkonomisk betydning.

Landbrugsstøtte har da også en positiv betydning for dansk landbrugs nuværende samfundsøkonomiske placering, omend betydningen næppe er så stor.

Historisk set har den danske landbrugsstøtte været lav, jfr. Gulbrandsen and Lindbeck (1975) og Hansen H.O. (1989). Også den førnævnte frihandelspolitik i slutningen af 1800-tallet viser en lav landbrugsstøtte.

Med indtræden i EF i 1973 steg landbrugsstøtten betydeligt, og støtteniveauet i dag er relativt højt på grund af støtteelementerne i EU's markedsordninger.

Den danske landbrugsstøtte er dog væsentligt lavere end det gennemsnitlige niveau i EU, hvilket skyldes dels en lav national landbrugsstøtte, dels en stor svineproduktion med en meget lav støtte. Den danske landbrugsstøtte ligger således under gennemsnittet i OECD.

Modelberegninger over konsekvenserne for dansk landbrug af øget liberalisering af land-

brugspolitikken viser da også kun moderate ændringer af dansk landbrugs samfundsøkonomiske betydning på længere sigt. jfr. f.eks. Det Økonomiske Råd (1993) og Hansen, H. O. (1995).

Kilder:

- Anderson, Kym (1987): On Why Agriculture Declines with Economic Growth. In: *Agricultural Economics*, 1 (1987). pp. 195-207.
- Cranfield, John A. L. et al (1998): Changes in the structure of global food demand. Staff Paper 98-5. Dept. of Agricultural Economics. Purdue University. 24 p.
- Agriculture Canada (1993): The Hog and Pork industries of Denmark and the Netherlands: A competitiveness Analysis
- Danmarks Statistik (flere årgange a): Input-Output tabeller
- Danmarks Statistik (flere årgange b): Tiårsstatistik
- Danmarks Statistik (flere årgange c): Landbrugsstatistik
- Danmarks Statistik (flere årgange d): Statistisk Årbog.
- Det Økonomiske Råd (1993): Dansk Økonomi. November 1993.
- FAO (2000): FAOSTAT Database Collections (Internet).
- GATT (1998): Annual Report 1998. International trade statistics
- GATT (flere årgange): International Trade.
- Gulbrandsen, Odd and Lindbeck, Assar (1975): The Economics of the Agricultural Sector. Stockholm
- Henriksen Ole Bus og Ølgaard, Anders (1969): Danmarks Udenrigshandel 1874-1958. Studier fra Københavns Universitets Økonomiske Institut. Nr 2.
- Hansen, Henning Otte (1989): The Measurement of Agricultural Protection. I: International landbrugspolitik og -udvikling. Skrifter fra Økonomisk Institut. Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Studier nr. 24. DSR Forlag. KVL. København. pp. 56-75.
- Hansen, Henning Otte (1995): »Et liberalt landbrug? Udviklingen i den internationale landbrugspolitik og betydningen for Danmark. Jordbrugsforlaget. 255 p.
- Hansen, Henning Otte (1997): Globalisering: Internationalisering af landbruget og fødevarerindustrien. DSR-Forlag. 243 p.

- Hansen, Svend Aage (1993): Økonomisk vækst i Danmark. Bind II: 1914-1983.
- Johnson, D. G. (1973): World Agriculture in Disarray. London
- Kuznets, S. S. (1966): Modern Economic Growth: Rate, Structure and Speed.
- MAFF (1998): National Food Survey 1997. Annual Report on Food Expenditure, Consumption and Nutrients Intakes. 143 p.
- OECD (1999): Industrial Structure Statistics 1999.
- OECD (1995): Technological Change and Structural Adjustment in OECD Agriculture. 114 p.
- OECD (flere årgange a): Agricultural Policies, Markets and Trade in OECD Countries
- OECD (1997): Economic Accounts for Agriculture.
- RIRDC (1997): Sustainability Indicators for Agriculture. (Rural Industries Research & Development Corporation). Farm Management 500.
- Schrader, Lee F. and Boehlje, Michael (1996): Cooperative Coordination in the Hog-Pork System: Examples from Europe and the U.S. Dept. of Agricultural Economics. Purdue University
- Schultz, T. W. (1945): Agriculture in an Unstable Economy. New York
- USDA (1998): U.S. Agricultural Growth and Productivity: An Economywide Perspective. Agricultural Economic Report No. 758
- USDA (flere årgange): Agricultural Statistics.
- World Bank (1999): World Development Indicators